

renciace se dostává do popředí diferenciace *funkcionální*, takže identitu člověka i společnosti již nelze chápat z nějaké celkové jednoty, nýbrž rozpadá se na pluralitu nezávislých funkcí. V této situaci ztrácejí na přesvědčivosti sociální teorie budované ze stanovisek meta-teoretického nadhledu, který umožňoval pojmut společnost a její vývoj jako jeden celek ve vztahu ke svým částem, jeden systém ve vztahu k subsystémům. Na rozdíl od této ambice koherentního uchopení celku srovnává Luhmann svou teorii s nekonečným labyrintem. Spolu s Teubnerem tak oproti Parsonsově teorii zdůrazňují seberefrenčnost systémů, které se vůči sobě chovají jako nezávislé „černé skříňky“, vzájemně se sice prostupují, avšak vždy kontingentně, to jest bez možnosti „prohlédnout“ jeden systém z pozice druhého. Místo vztahu systém-podsystém tak nastupuje vztah systém-okolí, přičemž „okolí, to nejsou jen okolní systémy, ale především ještě netematizované, potenciální oblasti dalšího vývoje systému“ (s. 135).

Podle Luhmanna není systém práva vymezen svými normami, ale ty jsou naopak vázány na komunikaci a diferenciaci uvnitř systému. Právní systém pak podle něj zahrnuje nejen normativní stránku, ale i veškerou sociální komunikaci týkající se práva. Základní selektivní a diferenciační dichotomií uvnitř systému je rozlišení „právní-protiprávní“, a mezi systémem a jeho okolím pak „právní-neprávní“. Co se týče otázky legitimacy, charakterizuje Příbání teorii práva jako autopoietického systému heslem „legitimita procedurou“ a přiřazuje jej tedy k té teoretické linii, která ospravedlňuje právo nikoliv z vnějších instancí, nýbrž z vnitřních mechanismů, zákonitostí a procedur. Systémová teorie každopádně ruší osvícensko-humanistickou iluzi o možnosti legitimovat právo souhlasem subjektů jemu podřízených, neboť – jak bylo naznačeno výše – sám pojem takového subjektu je oťesen jeho fragmentarizací do mnoha funkcionálně diferencovaných rolí. Navíc se stává neudržitelnou i idea pravdy, s níž byla teorie legitimace jako svobodného souhlasu spojena. Podle Luhmanna například komplexní společnost a její subjekty již nevyžadují pravdivé právo, nýbrž právo umožňující orientovat se v sociálním prostředí. Problém legitimacy se tak přesouvá z roviny morální pravdy

do roviny sociálně-faktické. „Snaha legitimovat právo jeho procedurou neznamená nic jiného než pokus o *autolegitimaci* práva prostřednictvím jeho faktických sociálních vlastností“, a tedy o ospravedlnění právního systému samým faktem jeho existence (s. 145).

Příbání obhájí teorii práva jako autopoietického systému proti výtce, že svým odmítnutím humanistické vize práva jako korelátu souhlasu rozumných, svobodných a rovných jedinců o pravidlech společného soužití a ztotožněním normy a faktu ospravedlňuje politické panství mocných. Systémová teorie práva totiž podle něj spolu s humanistickým subjektem ruší i představu státu či vládnoucí sociální skupiny jako držitelů moci, kteří by z jednoho centra ovládali celou společnost: „Vzhledem ke komplexitě sociálního světa je docela dobře možné, že skutečné účinky určité právní regulace budou zcela v protikladu s původními záměry toho, kdo právní akt vydal. Není to zákonodárce, kdo vládne, ale právo ve své systémové uzavřenosti, které vládne nad zákonodárcem“ (s. 145). V závěrečné kapitole knihy autor probírá sociální funkce práva – integrativní, selektivní, regulativní a legitimační – tak, jak jsou traktovány ve standardní sociologickoprávní literatuře a všímá si také některých kritiků tohoto přístupu k právu (H. Lübbe, H. Schelski).

Přehledná struktura knihy i zasvěcený nárys filozoficko-politických předpokladů, dějin i systémové teoretické vyústění sociologie práva z ní jistě učiní nepostradatelnou příručku nejen pro sociology a právníky, ale také pro politology a filozofy i pro širší intelektuální veřejnost. Její široký záběr svědčí o velké erudici autora, která pokrývá vícero akademických disciplín. O to více zamrzí dva hrubé omyly, kterých se autor dopustil v souvislosti s Ronaldem Dworkinem a Johnem Rawlsem – tím spíše, že se těmito myslitelům mohl jednoduše vyhnout, neboť jejich díla nepatří do sociologie práva *in sensu stricto*. V pasáži, v níž odlišuje smluvní model společnosti od modelu organického, přiřazuje k druhému také „konstruktivistický“ přístup, přičemž za jeho představitele označuje právě Ronalda Dworkina (s. 34). Na jiném místě se zase dočteme, že Dworkin vypracovává v *Taking Rights Seriously* „teorii přirozených a individuálních práv“, která je blízká tradičnímu přirozenoprávnímu pojetí (s. 66). I pro toho,

kdo Dworkinovo dílo nezná, musí být tyto dvě charakteristiky ve vzájemném rozporu – mimo jiné také podle definic, kterými uvedené termíny vymezuje ve své knize sám Přibáň. Ve skutečnosti Dworkin ve zmíněném díle odmítá jak teorii přirozených lidských práv, tak Hartův pozitivismus a snaží se místo těchto dvou alternativ vypracovat svou vlastní pozici, která vychází ze zvláštní metody interpretativní „konstrukce“ koherentního morálního systému z již daných právních faktů. Jeho *morální* „konstruktivismus“ tedy nemá nic společného se *sociálně teoretickým* „konstruktivismem“ holisticky zaměřených kritiků smluvního modelu.

V pasáži o Rawlsovi se lze dočíst, že „racionalitou individuálního rozhodování a jednání v původním postavení přitom Rawls rozumí skutečnost, že jednotlivci se nerozhodují ani podle principu vlastního prospěchu (Rawls kritizuje utilitaristické pojetí smlouvy), ani podle principu vlastního dobra, nýbrž podle principu správnosti“ (s. 65). Pravdou je pravý opak: smluvní strany v „původním postavení“ – v němž volí principy spravedlnosti, jimiž se má řídit základní struktura jejich společnosti – se řídí kalkulem maximalizace primárních sociálních dober. Rawls chce skutečně odlišit svou teorii od utilitaristického založení spravedlnosti, ale nikoliv tak, že by prostě popřel

účelovou racionalitu ve jménu sociálně ukotvené racionality morální, jak vyplývá z nepříliš jasného Přibáňova výkladu. To, co způsobuje, že z volby stran v původním postavení vzejdou principy spravedlnosti, není jejich motivace – ta je naopak vymezena podle zásad neutilitaristické teorie racionálního rozhodování – nýbrž „závoj nevědomosti“, který zneviditelňuje všechna důležitá fakta týkající se jejich identity, zájmů, materiální a sociální situace, a tím je v jejich volbě distribučních pravidel nutí brát ohled na možnost, že se v dané společnosti budou nacházet mezi těmi, kteří jsou na tom – co se týče primárních sociálních dober – nejhorší. Přibáňovi uniklo, že pozdní Rawls, z něžž v uvedené pasáži vychází, rozlišuje mezi „racionální autonomií“ stran v původní pozici, jejímž těžištěm je maximalizující racionalita, a „rozumnou autonomií“ občanů v liberálně demokratické společnosti, v jejichž rozhodování skutečně má hrát klíčovou roli smysl pro spravedlnost a právo.

Díky tomu, že uvedené omyly nespadají do sociologie práva, neznehodnocují Přibáňovu knihu jako celek, jejíž vydání se nepochybně stane milníkem rozvoje české sociologie i právní teorie.

Pavel Barša

**Antoni Sulek, Józef Styk, Irena Machaj (ed.): Ludzie i instytucje. Stawanie sie ladu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego, Lublin, 27-30 VI 1994**

Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995, tom I 480 s., tom 2 304 s.

O devátém sjezdu polských sociologů, konaném ve dnech 27.-30. června 1994 v Lublině, jsme byli pohotově informováni jeho účastníkem M. Petruskem v 7.-8. čísle *Sociologických aktualit* z října 1994. Petruskova informace se neomezovala pouze na výstižnou a věcnou zprávu o obsahu sjezdového jednání, ale dozvěděli jsme se z ní mnoho zajímavého i o Lublinu samotném i o tradicích a současném stavu pěstování sociologie na dvou tamějších vysokých školách: Lublinské katolické univer-

zitě a Univerzitě Marie Curie-Skłodowské. Jak jsme u M. Petruska zvyklí, nezůstal ve své zprávě u suchého výčtu fakt, ale obohatil ji vtipným komentářem a také čistě osobními dojmy z rozhovorů s některými účastníky sjezdu i svou hypotézou týkající se vysokého postavení Polek na pomyslném žebříčku krásy evropských žen. Zmiňují se o tom hlavně proto, že informace neunikla pozornosti polských sociologů a velmi záhy si z ní s chutí v bulletinu Polské sociologické společnosti *Informacja Bieżąca* č. 40 z prosince 1994 některá místa česky ocitovali, přičemž píší, že „zpráva je velmi sympatická a vtipná“.

Nyní máme k dispozici rozsáhlý soubor příspěvků, které byly na sjezdu předneseny. Už sám fakt, že polští sociologové materiály ze svých sjezdů pravidelně publikují, svědčí o tom, jaký význam těmto jednáním připisují. Je pravda, že počinaje rokem 1931, kdy se konal

první sjezd, znamenal každý z nich důležitý mezník ve vývoji polské sociologie a byl i společenskou událostí, jejíž vliv a ohlas se neomezoval pouze na sociologické kruhy. Jakkoli v posledních letech jsou v různých národních i mezinárodních kontextech stále častěji vyslovovány dosti skeptické názory na smysluplnost konání takovýchto rozsáhlých akcí, zdá se, že samy publikované texty, jež jsou výsledkem zmíněného setkání polských sociologů a které by pravděpodobně v této podobě jinak nikdy nevznikly, nedávají této skepsi za pravdu. Pro zahraničního čtenáře jsou mimořádně cenné především tím, že souhrnně informují o aktuálním stavu sociologického myšlení v Polsku, podávají relativně ucelený obraz o hlavních směrech sociologických výzkumů a orientují jej i v záměrech, které hodlají polští sociologové v nejbližších letech sledovat.

Sborník *Lidé a instituce* obsahuje kromě pozdravného poselství prezidenta Polské republiky, předmluvy editorů, úvodního slova předsedy Polské sociologické společnosti A. Sulka a zahajovacího referátu J. Szczepańskiego dvaapadesát příspěvků tematicky rozdělených do čtyř částí, nazvaných *Systémová změna-politika-hospodářství*, *Sociální struktura*, *Svět hodnot* a *Sociologie a sociologové*. V závěru je na 28 stranách uveden úplný program sjezdových plenárních zasedání, sympozií, pracovních skupin a plenárních panelových diskusí.

Snaha informovat o všech přednesených referátech jakýmkoli, byť jen relativně vyčerpávajícím způsobem, by byla pošetilá. Zdá se, že nejschůdnější bude, pokusím-li se upozornit na ty myšlenky sjezdového jednání, které se mi jeví jako nejzajímavější a nejinspirativnější z hlediska vývoje naší společnosti i stavu naší sociologie. Dovolím si je rozčlenit do pěti okruhů.

*1. Kontinuita a diskontinuita ve vývoji polské společnosti i sociologie.* Nejvýrazněji se tohoto tématu dotkla vystoupení A. Sulka, J. Szczepańskiego a J. Szackého. A. Sulek konstatoval, že existují věčné důvody pro to, aby sjezd, věnovaný utváření nového řádu, byl zahájen referátem o řádu starém. „Jako společnost se ve svých hlubokých strukturách myšlení i jednání měníme pomalu. Ten, kdo dnes čte výsledky sociálních výzkumů z minulých let, vidí v nich

nejen svou minulost, ale stále rozpoznává svou dnešní tvář. Minulost je neustále přítomna v myšlení dokonce i těch sociologů, jejichž výzkumy jsou zaměřeny do budoucnosti. Nový sociální řád nevzniká přece na zelené louce a vliv nových sociálních mechanismů závisí na strukturách, zájmech a postojích, které se vytvořily dříve“ (1: 11). Podle Sulka by bylo chybou domnívat se, že se vytváří jakýsi jeden nový sociální řád. „Znakem naší doby je paralelní existence mnoha principů sociálního řádu i to, že se objevují stále nové principy, které vstupují do složitých vztahů s principy starými“ (1: 12).

V současném Polsku by se asi jen stěžil hledal povolanejší sociolog k přednesení zahajovacího referátu než Jan Szczepański (nar. 1913), byl-li nadto tento referát právě především zamyšlením nad kontinuitou a diskontinuitou polské společnosti i rolí polských sociologů v posledních padesáti letech. Szczepański je podle svých vlastních slov patrně posledním žijícím účastníkem prvního sjezdu polských sociologů a zároveň sociologem, který se ve svém dlouhém a pestrém životě pokoušel vystupovat téměř ve všech rolích, jež sociolog ve společnosti může hrát. „Domníval jsem se totiž, že vědoucí sociolog je povinen své vědění použít ku prospěchu svých bližních. Pěstoval jsem pracně empirickou sociologii, radil jsem politikům, psal jsem analytické zprávy, navrhoval reformy, vystupoval v parlamentě, předsedal různým výborům, varoval apod.“ (1: 22).

Szczepańskiego úvaha o společenském systému lidového Polska a jeho základních nedostatků vyústily v obecnější zamyšlení nad příčinami sociálního zla. Szczepański se vrací ke staré otázce, zda jimi jsou lidé, nebo instituce a dospívá k pozoruhodnému závěru: „(...) soudím, že pochopení procesů probíhajících v devadesátých letech je třeba hledat v procesech a strukturách ustálených v Polské lidové republice. Pečlivě odděluje to, co toto období přineslo užitečného, od toho, co zničilo a pokazilo, musíme si také položit otázku, do jaké míry jsou za zlo, jež se projevilo v Polské lidové republice, odpovědné instituce socialistického státu, a jaký je rozsah odpovědnosti Poláků? Chápeme-li záměrné zavádění a organizování socialistických institucí jako velký historický experiment, podrobující polský národ zkoušce,